

recenzije

TRACTATUS DE ECCLESIA magistri Johannis (Stojković) de Ragusio, *Editio princeps*, Zagreb 1983 (KS, Croatica christiana — Fontes, I), str. XXII + 355 + fotografije

Posljednjih desetljeća su pojedini istraživači (G. Thils, K. Binder...) ukazivali na neopravdani zaborav na Ivana Stojkovića i njegovu (teološko) djelo; to se odnosilo osobito na njegov *Tractatus de Ecclesia*. Obilnije informacije o sadržaju ovog djela dali su neki istraživači (B. Duda, A. Krchnak, W. Krämer...), ali se osjećala potreba cjelovitog izdavanja. To su sada učinili Hrvatska dominikanska provincija i Kršćanska sadašnjost iz Zagreba. Brigu oko izdavanja vodio je Franjo Šanjek, profesor na Katoličkom Bogoslovnom Fakultetu u Zagrebu, a sam tekst s popratnim bilješkama zajednički su priredili A. Krchnak, F. Šanjek i M. Biškup.

Međutim, samom tekstu *Traktata* prethodi vrlo instruktivan predgovor — pisan također na latinskom jeziku — a potpisali su ga B. Duda, T. J. Šagi-Bunić i F. Šanjek. Vrijedi iz tog predgovora spomenuti neke podatke o životu Ivana Stojkovića i o samom *Traktatu*, jer će time biti još jasnija važnost ove „editionis principis“. Nekoliko napomena o životu i djelima Ivana Stojkovića: rođen u Dubrovniku (između god. 1390—1395), ulazi u dominikanski red i nakon studija u Padovi odlazi „čitati Sentencije“ na ondašnje Pariško sveučilište gdje dovršava svoj teološki studij i postaje „magister“; godine 1422. je legat Pariškog sveučilišta kod pape Martina V. i cara Sigismunda u vidu saziva budućeg crkvenog sabora; sudjeluje i na saboru u Pavia-Siena (1423—1424) naglašavajući u svojim govorima urgentnost obnove Crkve; do 1429. god. poučava na teološkom fakultetu u Bologni kada je imenovan prokuratorom svog dominikanskog reda u rimskoj Kuriji, što mu je dalo još više mogućnosti da poradi na sazivanju Sabora, koji će god. 1431. papa Martin V. zaista i sazvati u Bazelu. Uz Bazel je vezan

najintenzivniji, ali u mnogo čemu i najteži, dio Stojkovićeveg života; papa ga je imenovao prvim pomoćnikom svoga legata kard. Julijana Cesarinija, koji je bio i predsjedatelj sazvanog sabora; stjecanjem okolnosti upravo Stojković otvara rad sabora a tijekom čitavog sabora vrši službu „generalnog tajnika“; prvi dio njegovog rada na tom saboru vezan je uz rasprave s husitima koji su se također pojavili na tom saboru: iz diskusije s predstavnicima husita nastaju dva Stojkovićeve teološka djela: *Oratio de communione sub utraque specie* — bar „quoad substantiam“ — upravo *Tractatus de Ecclesia*. Drugi veliki dio njegovog saborskog rada vezan je uz pokušaj sjedinjenja s Istočnom Crkvom, u sklopu čega je i njegov dvogodišnji — po mnogočemu mukotrpan — boravak u Carigradu. No, nakon njegovog povratka u Bazel sabor se je već podijelio na one koji su po papinoj želji prešli u Ferraru a kasnije u Firencu i na većinu koja je nastavila rad u Bazelu; Stojković ostaje do kraja vjeran saboru u Bazelu, radi na izboru protupape Feliksa V, koji ga kasnije imenuje i kardinalom. Umire oko 20. X.1443. u Lausanni.

Povijesni kontekst nastanka Traktata o Crkvi jesu rasprave s husitima na Bazelskom saboru. Stojković je s predstavnikom husita Joannes de Rokyzana dvaput raspravljao: plod prvog odgovora je spomenuta *Oratio de communione sub utraque specie* (ed. MANSI 30, col. 269—306), u kojem su već došla do izražaja neka temeljna eklesiolška pitanja; nakon što je de Rokyzana po drugi put uzeo riječ Stojković mu replicira i ta replika je — bar „quoad substantiam“ — kontekst i sadržaj *Tractatus de Ecclesia*. Kaže se „quoad substantiam“ (K. Binder) jer je danas gotovo sasvim jasno da je konačna redakcija *Traktata* kasnijeg datuma. Na temelju minucioznih istraživanja A. Krchnaka, koji i inače već dulje vrijeme radi na kompletnom osvjetljavanju Stojkovićeveg života i djela (samo usput napominjemo da je on identificirao i transkribirao još jedno važno Stojkovićevo djelo:

Tractatus de autoritate Conciliorum et modo celebrationis eorum), može se s velikom vjerojatnošću tvrditi da je *Tractatus de Ecclesia* konačno redigiran 1439. god. ili, vjerojatnije, 1440/41.

Tekst koji donosi ova „editio princeps“ *Traktata o Crkvi* slijedi originalni tekst manuskripta A I 29, fol. 302v–432r iz Sveučilišne biblioteke u Baselu; taj je manuskript, inače, pisan još za vrijeme Stojkovićevo života a to pokazuju vlastoručni autorovi zapisi uz rub teksta i neki dodaci u samom tekstu. Poznat je još jedan prijepis manuskripta koji je nastao god. 1717/1720. (prepisivač: Jacobus Christophel Iselius) a danas se nalazi u pariškoj Bibliothèque Nationale, Fonds latin 1439, fol. 1r–432r. Dakako, poput svojih suvremenika, Stojković je pisao latinskim jezikom; tekst jezika vrlo povoljno ocjenjuje poznati hrvatski latinist Veljko Gortan, koji je, inače, pregledao tekst ove „editio princeps“ i usporedio ga s originalom. Jasno, da bi se došlo do teksta koji je sada pred nama, priređivači su uložili mnogo truda: transkripcija, razrješavanje skraćena, interpunkcije, ortografija... Priređivači su htjeli što vjernije prenijeti integralni originalni tekst, ujednačili su ortografiju, pisanje vlastitih imena, upotrebu velikih slova a u uglatim zagradama u tekstu dodali su, u samom manuskriptu ispuštena, slova i riječi. No, svakako, u priređivačima (A. Krchnak, F. Šanjek, M. Biškup) je bila posebna zadaća s obzirom na popratne bilješke osim verifikacije svih jasnih i imenovanih navoda. I Stojković češće spominje nečiju misao ili očito aludira a da ne spominje imena; to je pitanje njegovih izvora. Izgleda da se može reći da su priređivači teksta bili vrlo uspješni; njihove bilješke i verifikacija izvora uvelike pomažu razumijevanju teksta i prišteduju u mnogočemu trud budućih istraživača i komentatora Stojkovićevo *Traktata o Crkvi*.

Osim predgovora (str. I), pregled skraćena (str. II–III), uvoda (str. V–XXII) knjiga, o kojoj je ovdje riječ, prije samoga teksta donosi „pregled poglavlja“ („conspectus capitulorum“, str. 3–8) *Traktata*, koji naslovi su u uglatim zagradama unijeti također u sam tekst da bi olakšali razumijevanje; nakon teksta *Traktata* (str. 9–134) na kraju knjige su izrađeni iscrpni indeksi: biblijskih mjesta (315–324), stvari (str. 325–329) i imena osoba i mjesta (str. 330–335). Knjiga završava

sa šesnaest strana foto-dokumentacije u vezi života i rada Ivana Stojkovića.

Ovdje dolikuje reći samo koju riječ o samom sadržaju *Traktata*. Dijeli se na tri opsežna dijela (*partes*), od kojih se svaki dijeli na više poglavlja (*capitula*). Husitsko naučavanje o Crkvi i, konkretno, Joannes de Rokyzana navode Stojkovića da u prvom dijelu, koji se sastoji od 17 poglavlja (str. 9–58), ponajprije donese mnogostruku upotrebu riječi „ecclesia“ a onda da dokazuje kako ni „gratia praedestinationis“ ni „gratia gratumfaciens“ ne mogu biti polazište za odgovor na temeljno pitanje „quid et ubi sit Ecclesia“ i to zato jer su ljudima nespoznatljive. U drugom dijelu, koji se sastoji od 47 poglavlja (str. 59–210), dokazuje da su vlastitosti Crkve (Stojković ih naziva „conditiones“) izrečene u *Credo* – a to su „jedna“, „sveta“, „katolička“ i „apostolska“ – da su, dakle, te vlastitosti spojive s činjenicom da se Crkva sastoji „ex bonis et malis (hominibus)“; u tom kontekstu Stojković obilno posize za pojmom Crkve kao Mističnog Tijela Kristova a najviše prostora posvećuje hijerarhijskom uređenju Crkve, pri čemu su razvidne i njegove koncilijarističke tendencije. U trećem dijelu, koji se sastoji od 12 poglavlja (str. 211–314), govori – slijedeći Augustina – o znakovima (*signa seu indicia*) koji pokazuju gdje je prava Crkva. Jedna od karakteristika djela kao cjeline je vrlo opširno navođenje tekstova sv. Otaca i teologa. Kroz čitavo djelo Stojković češće odgovara na sasvim konkretne prigovore husita odnosno Ivana de Rokyzana, što je osobito vidljivo na završetku trećeg dijela *Traktata*.

Sigurno je utemeljeno vjerovanje izrečeno u predgovoru ove knjige (str. I) o korisnosti ovog izdavačkog pothvata ne samo za kulturu hrvatskog naroda, iz kojeg je potekao Ivan Stojković, nego i za kulturološku i teološku povijest Evrope. Djelo *Traktat o Crkvi*, koje je zadnjih desetljeća više puta zainteresiralo znanstvenike, sada je dostupno čitavoj evropskoj javnosti. Na redu su daljnje prouke ovog djela, koje je nastalo u ključnim trenucima povijesti Evrope i sa sasvim konkretnim povodom. Doprinos daljnjem proučavanju i procjeni ovog i ostalih Stojkovićevo djela bio je i simpozij „Misao i djelo Ivana Stojkovića“ koji je održan povodom ove „editionis principis *Tractatus de Ecclesia*“ u Stojkovićevo rodnom gradu Dubrovniku od 26. do 28. svibnja

1983. god.; na tom simpoziju su sudjelovali, među ostalim, eminentni hrvatski teolozi i proučavatelji Stojkovićevo djela (B. Duda, T. J. Šagi-Bunić) ali i znanstvenici iz čitave Evrope, među kojima i poznati proučavatelji Stojkovićevo doba, osobito kada je u pitanju ondašnja eklesiološka misao (Y. Congar, A. Molnar, W. Kramer i dr.); uskoro će biti objavljeni i radovi prezentirani na tom simpoziju.

Aldo STARIĆ

TOMISLAV J. ŠAGI-BUNIĆ, IZAZOV STARIH. 2. izdanje. Metanoja 26–29. Zagreb, KS 1982. Str. 203.

Kada jedno djelo doživi ponovljeno izdanje, i to u tako malom narodu, dok druga tiskana djela ostaju desetljećima u skladištima izdavačkih kuća, onda to znači da je to djelo čitaocima potrebno kao kruh nasušni. A to je slučaj s ovim djelcem Tomislava Šagi-Bunića. Poruka knjige je vrlo suvremena. Drevni oci imaju i nama, ljudima ovog vijeka i svijeta, što poručiti.

Vrlo je zanimljivo čitati *Predgovor* što ga je djelcu napisao pisac prije deset godina. Iz predgovora vidimo koja su onda u nas stremjenja postojala i koji su ljudi u tim stremljenjima imali veliku ulogu. Pisac je dobio pobudu za spremanje knjige od tada već poznatog isusovačkog redovnika o. Mije Škvorca koji je u međuvremenu postao pomoćnim biskupom zagrebačkim. Poticaj za knjigu dade mu i novinarka *Glasa Koncila*, gđa Smiljana *Rendić-Berit*, te tadašnji glavni urednik GK Vladimir *Pavlinić* i prof. dr. Bonaventura *Duda*. Tako je pisac počeo objavljivanjem kratkih otačkih tekstova i njihovim tumačenjem. To se mnogima (među njima pisac u predgovoru izričito spominje mons. V. *Stankovića*, direktora inozemne pastve) činilo tako korisnim te potakoše pisca da ta razmišljanja nad otačkim tekstovima sabere i objavi u jednoj knjizi. To je pisac i učinio. Djelo je bilo ubrzo rasprodano. I sada, eto, imamo u rukama ponovljeno izdanje. Doista je zanimljivo čitati takav predgovor! Iz njega saznajemo kako se poslije Drugog vatikanskog sabora u nas događalo bujno teološko radanje. Bijaše to kao neko hrvatsko

crkveno proljeće. Danas, 10–15 godina nakon tih zbivanja, čini se, kao da nas je uhvatilo neki kasnoletni ili jesenski umor. Vjerujemo da će vrijeme jeseni (kad se plodovi pobere, a „po plodovima ćete ih njim prepoznati!“) i zime (kad se može razmišljati o plodovima) brzo proći i opet doći proljeće.

Knjiga *Izazov starih* zapravo je zbirka otačkih izreka koje pisac sržno i kratko tumači imajući stalno u vidu suvremeni život Crkve. Pisac ima pri tom u vidu razne konkretne situacije u kojima se nalazi suvremena Crkva, i kao zajednica i kao pojedinac. U ovom kratkom prikazu ne namjeravamo iznijeti sva piščeva razmišljanja i razglabanja otačkih tekstova. Najbolje je da čitalac uzme knjigu u ruke i da čita i razmišlja. Želimo istaknuti samo neka piščeva razmišljanja da se na temelju njih vidi koji je domet te inače tako male knjige.

„Nikoga ne zovite Ocem na zemlji!“ (Mt 23,9). Među nekim katolicima odvajkada postoji jagma za počasnim naslovima i oslovljavanjima. Međutim, već su stari kršćanski pisci uvidjeli da to nije u Isusovu duhu. Sv. Augustin je u svoje vrijeme upravo na temelju ovog Isusovog izričaja tvrdio da su svi kršćani braća međusobno, a jedini im je Otac Bog. Tumač Augustinova teksta želi upozoriti nas, suvremene kršćane, da se ne razbacujemo naslovima i titulama i da jedni druge smatramo braćom. Samo je jedan otac, učitelj i vođa naš!

Među Kristovim sljedbenicima, na žalost, postoje često neutemeljena tužakanja i ogovaranja. Pisac ukazuje na staru crkvenu praksu (Crkveni sabor u Arlesu god. 314: Statuta Ecclesiae antiquae) prema kojoj je crkveni poglavar tužitelj trebao kažnjavati. Tako npr. klerik tužitelj nije mogao biti promaknut u viši red (kan. 42); optuženi je morao biti uvijek saslušan u prisustvu tužitelja (kan. 53). Klerik se mogao prizvati na sinodu, ako mu se biskupova naredba ili optužba činila nepravednom. Na sinodi je biskup morao iznijeti dokaze protiv tuženog. Ove odredbe pokazuju kakav je duh nekoć vladao u Crkvi i kako je pojedinac, bio on biskup, svećenik ili običan vjernik, bio zaštićen pred samovoljom poglavara. Taj duh pokazuje kako su daleko danas „od istinske crkvene prakse oni koji se protivie svakoj demokratizaciji u Crkvi, pozivajući se na tobožnje božansko pravo, a što nije ništa